

5012

Мгр. Володимир Бучацький

ЛЕМКІВЩИНА

Торонто - 1959

diasporiana.org.ua

Мрр. Володимир Бучацький

ЛЕМКІВЩИНА

ІСТОРИЧНО-ПОБУТОВА РОЗВІДКА

Накладом автора

Т о р о н т о

1 9 5 9

З друкарні Епарх. Видавництва “Наша Мета”

Відбитка з “Нашої Мети”

Лемківщина

Вступ

З причини останніх політичних воєнних подій настав тепер такий критичний час для гірського племені Лемків, що саме існування Лемків тепер загрожене. Тим більше слід нам не тратити з пам'яті та основно пізнати цей інтересний та всім нам дорогий край. Це тим більше вказане, що наш загал мало обзнайомлений з походженням, історією та прикметами цієї вітки нашої великої нації.

Численні наші племена, які замешкують розлогу територію Великої Соборної України, мають кожне щось власне, особисте, так у місцевих говірках, звичаях, уборах, піснях, як і в історичних традиціях. З тих наших народних племен в дуже важкому положенню, відтяти майже повністю від головного пня нашої нації, та від 600 літ у важкій боротьбі з польською напасницькою експансією, були на півночі Підляшшя і Холмщина з східною границею на ріці Бузі, а на крайньому полудні й заході нашої етнографічної території Лемківщина зі своїми східними границями на ріках Сяні й Ославі. Але ж коли Підляшшя і Холмщина мала в наслідок глупої політики московських окупантів Польщі в другій половині 19 століття, та польської загірбучости, великі втрати в населенню й території, наша тверда Лемківщина не втратила до останніх часів майже ні одної своєї оселі.

1. Територія Лемківщини та її поділ

Як це нам відомо з географії, гори Карпати, положені в центрі Європи, сягають великим луком від околиць словацької столиці Братислави аж до Дунаю в полудневій Румунії. Лемківщина займає частину Карпат, тобто цілий т. зв. Лісистий, Низький або Лемківський Бескид. Він починається зараз від масиву Татр, від ріки Попраду (або Попругу) аж до долини ріки Ослави та Лупківського просьмику, а даліше на північ до ріки Сяну. Такий є топографічний стан. Лемківщина належала від віків під церковним

оглядом аж до 1934 р. до перемиської єпархії, а пізніше творила т. зв. Апостольську Адміністрацію для Лемківщини. На цьому терені церковна влада створила 9 деканатів (з заходу на схід): Мушинський, Горлицький, Грибівський, Дуклянський, Романівський, Буківський, Короснянський, Динівський і Сяніцький. Політичний поділ був відмінний настільки, що обіймав повіти: ново-сандецький, горлицький, грибівський, ясельський, короснянський, сяніцький і динівський. Терен Лемківщини витворив також під церковним оглядом особливі відносини. Я описав їх основно у моїй розвідці п. заг. "Москвофільство на Лемківщині". Хоч терен цих дев'ятох деканатів був одноцілий (крім деканату Короснянського, що обіймав 9 сіл на північ від міста Коросна й був оточений польськими селами та мав назву "Короснянський острів"), мимо того слід Лемківщину поділити на дві полоси: північна частина повіту й деканату Сяніцького від лінії осель: Загір'я, Загутинь, Сянічок, Новосільці, і цілий терен деканатів Динівського й Короснянського, це т. зв. сяніцькі доли й підгір'я. Цей терен обіймає родючі, житньо-пшеничні землі, а його населення різниться від мешканців полудневих, гірських околиць своїм побутом, звичаями та своїм надсянським говором. Також початок історії тих теренів був відмінний. То ж властивою Лемківщиною треба вважати тільки 6 інших, мною вичислених, гірських деканатів.

На цьому місці треба мені ще зазначити, що в деяких статтях стрічається погляд, мовляв, до племені Лемків треба зачислити тих наших земляків, які від полудня сусідують з Лемківщиною та яких від неї відділяє тільки державна границя, давніше малярська, тепер чехословацька. Цей погляд не має раціональної підстави. Ці наші земляки належать до тієї групи словянських племен, які замешкували угорську рівнину перед приходом Малярів, та яких Малярі витиснули в гори. Через приналежність до малярської держави та сусідства зі Словаками від ряду століть вони витворили окреме наше плем'я, одно з наших закарпатських племен. Це відома нам Пряшівщина, бо місто Пряшів є в дійсності її центром.

2. Історія Лемківщини

Сяніччина з містом Сяноком, як також Динівщина і т. зв. Короснянський острів належали від зарання нашої історії до славної та могутньої королівсько-княжої Галицької Держави. Натомість землі цілої гірської Лемківщини

були в тих часах незамешкані, вкриті лісами й полонинами. Щойно по польській окупації Галичини в половині 14 століття, коли Поляки, маючи до диспозиції більш родючі землі і не маючи охоти (а може й змоги) власним елементом заселити ці простори, наші земляки зі сходу посунулися на захід поза межі руського воевідства на територію краківського, на пусті землі теперішньої Лемківщини, завдяки т. зк. колонізації на "волоському" праві. Осадчі тих наших людей були Українці (Русини) і в тодішніх польських актах нераз подається, що вони приведених з собою на поселення селян судили своїм "руським правом". Ось напр. осадчим сіл в околиці Криниці був Русин Данко з сусіднього Тилича. Ота колонізація тривала довший час, бо ж колоністи мали важке завдання корчування лісів, будову доріг і домів. Ці наші поселенці принесли з собою на Лемківщину свій церковний обряд і, як подають тодішні польські акти, судилися своїм "руським правом". Дальшу долю і недолю свою переходило населення Лемківщини разом з іншими нашими землями через поверх чотири століття польської та півтора століття австрійської окупації. Щойно в останніх десятиліттях перед першою світ. війною зайшли тут особливі події. Наслідком своєрідних місцевих відносин, а також відірвання від галицьких центрів, в тих десятиліттях, коли широкі круги нашого населення на схід від Сяну були вже національно вповні освідомлені, на Лемківщині, за винятком тільки кільканадцятьох осель в Сяніччині й Динівщині, держалася через цілий час сильно москвофільська дурійка. Щойно в наслідок воєнних подій та поверсальської польської окупації це шкідливе русофільство зачало чимраз скоріше загинати.

Також у тих останніх десятиліттях перед першою світовою війною зайшли на Лемківщині деякі побутові зміни. Жорсткий гніт мадярської влади змусив словацьких селян до масової еміграції до ЗДА. За приміром тих своїх сусідів також наші Лемки почали виїздити до Америки. В декотрих селах кілька осіб з кожної "хижі" лишало свої улюблені "груні", а та еміграція прибрала згодом широкі розміри. Але коли всі Словаки виїздили до ЗДА на постійний побут, наші Лемки працювали в ЗДА важко в копальнях ("майнах") і фабриках кілька літ та з ощадностями верталися звичайно до своїх сіл, купували у дворів землю та інші речі, потрібні в господарстві. То ж ота еміграція не тільки не ослабила лемківського елементу, але, навпаки, зміцнювала його економічно.

3. Життєві відносини

Ще донедавна цілий Низький Бескид був вкритий великими й густими мішаними лісами. Внаслідок безоглядної експлуатації в останніх десятиліттях вже нема там багато лісів. Це відбулося некорисно на гірському кліматі і спричинило часті нищівні виливи рік і потоків. На розмір наші селяни мали землі доволі (так зв. "цілий ґрунт" виносив поверх 30 моргів), але земля орна була малородюча, переважно глинисто-кам'яниста, добра тільки на овес і дрібну картоплю. Погній вистарчав Лемкові тільки на малий яринний огоро́д і невеликий загін поля під управу картоплі, а також дещо жита або пшениці. Матеріальне положення Лемка-хлібороба не все було однакове. В останніх десятиліттях перед першою світовою війною Лемкам поводилося назагал добре. Причиною цього була передусім нічим необмежена еміграція до ЗДА, яка була переважно часова і з якої ло кількарічній важкій праці в копальнях і фабриках Лемко привозив до сіл звичайно поважний капітал. Знову ж із щорічної праці в жнива на Угорщині приходила до сіл поміч у виді запрацьованої пшениці. Вкінці штучні погної були тоді дешеві і поважно збільшали родючість орної землі і пасовиськ. За часів поверсальської Польщі всі ці користі відпали. На еміграцію до ЗДА дозволів не було, від мадярських маєтків відділила Лемків чехословацька границя, а штучні погної були задорогі, щоб Лемко міг їх купити. Німецька окупація на Лемківщині тривала повних 5 літ. Вправді скінчилися постійні шикани польської поліції, але вже по двох роках, внаслідок насильного вивозу молоді до Німеччини і різних контингентів, лемківські господарства сильно підупали.

Назагал треба ще зазначити, що хоч лемківська земля вимагала багато важкої праці, проте наші Лемки були переважно кріпкі і здорові, бо просто цілющими були там: повітря, повне кисня, і знаменита вода. Цінними дарами Лемківщини були крім того ще славні цілющі живці в Криниці, Жегестові, Бардієві, Щавниці, Висовій, Івонічу й Романові, як також різні цінні копалини.

4. Церковно-релігійне життя

Перед роком 1944 на Лемківщині було 198 церков. На фронтоні мурованої трибанної церкви в Сяноці красувалися єпископська мітра і жезл на пам'ятку, що ця церква була в давнині катедрою єпископства самбірсько-сяніцького. Від року 1934 була вона катедрою Апостольських Адміністраторів для Лемківщини.

Впродовж цілої польської і з початку австрійської окупації населення Лемківщини, змушене до паншизної граці, було майже повністю неписьменне. Шкіл і фахових учителів не було, існували тільки мандрівні дяко-учителі, які вчили охочих і спосібних хлопців читати старословянські церковні книги. Одинокими інтелігентними особами, що кінчили духовний семінар, були майже виключно душпастирі, сини священників. То ж аж до наших часів заіснували давні лемківські священничі родини, як ось: Сандовичі, Качмарчики, Гнатишаки, Калужняцькі, Полошиновичі, Семечки, Вентриновичі, Бескиди, Устияновичі, Копистянські, Ясеницькі, Хиляки, Вислоцькі, Сливинські, Сембратовичі, Шатинські й інші. Населення Лемківщини, глибоко релігійне, скупчувалося коло своїх церков і вважало своїх душпастирів своїми дорадниками, учителями й оборонцями. Помимо постійного натиску польських "кесовців", не було впродовж так довгого часу ні одного випадку переходу на латинський обряд лемківського села. Знову в останніх десятиліттях перед першою світовою війною, коли москвофільські "новокурсники" зачали посилену пропаганду за переходом на московське православ'я, вони не змогли виказатися найменшим успіхом. Лемко держався кріпко своєї прадідної віри і своїх душпастирів.

Деякі зміни на терені Лемківщини зайшли щойно за часів володіння поверсальської Польщі. Недобиткам москвофілів, які тепер представлялися польській владі як "льояльні старорусини" й рішучі противники Українців, вдалося при допомозі царських московських емігрантів та митрополита Діонісія і при діяльній допомозі польських старостів перетягнути на московське православ'я кілька десятків громад в повітах короснянському, ясельському і новосандецькому. Прийшли там московські батюшки, але їхня позиція була важка, бо церкви, парохіяльні будинки й ерекціональні ґрунти лишилися в руках греко-католицьких душпастирів, для того, бо були на них інтабульовані.

Рівночасно ті ж самі "старорусини", при допомозі поль-

ської преси, зачали широку нагінку на українських душпастирів, називаючи їх буюшими старшинами УГААрмії і скритими ворогами Польщі. Їхня ціль була відлучити Лемківщину від Перемиської Епархії і віддати церкви "старорусинам". Вони вислали депутацію до Варшави і там старалися переконати Папського Нунція, що православія в лемківських селах ддятого поширюється, бо селяни не бажать собі українських парохів, що їх надсилає перемиський Єпископ. При помочі того брехливого аргументу вдалося "старорусинам" і польському урядові довести до утворення з усіх 9 лемківських деканатів Апостольської Адміністрації для Лемківщини, яку обняв бл. п. о. Василь Масцюх. Його канцлер, о. Іван Полянський, залеклий москвофіл, з ненавистю ставився до Українців, шиканував наших свідомих душпастирів, заборонив співати в церквах українські релігійні пісні і казав усунути з престолів народні вишивки, з церков синьо-жовті хоругви, а також стяжки з них. Бл. п. о. Масцюх пробував оснувати Духовну Семинарію. Але що Поляки жадали злуки тієї семинарії з польською в Кракові, або Тарнові, ніхто до такого закладу не зголосився. По смерті о. Масцюха в р. 1937 його наслідник бл. п. о. Яків Медвецький та його канцлер о. Йосиф Секержинський ставилися з пошаною до українських змагань.

Та описана мною акція москвофілів не скріпила. Тверезий Лемко скоро пізнав, що акція москвофілів може вийти тільки на користь Полякам і причиняється тільки до роз'єднання Лемків. Також те все не принесло ніякої користі зненавидженій Лемками польській владі. А підчас німецької окупації, коли в році 1940 обняв Адміністрацію бл. п. о. Олександр Малиновський, тоді москвофільські впливи і в цій ділянці покінчилися. Тоді також позбавлені польської матеріальної помочі московські батюшки кудись позникали. Під проводом українського т. зв. автокефального єпископа Паладія на їхнє місце прийшли українські душпастирі, які дещо причинилися до усвідомлення тих збаламучених сіл.

5. Шкільництво

Про школи на Лемківщині можна говорити щойно від другої половини 19 століття, коли зачала їх очолювати ц. к. Шкільна Краєва Рада у Львові, а орудували ними шкільні інспектори при повітових староствах. До першої

світової війни, і потім, не кожне село мало школу, бо згідно з тодішніми приписами громада мусіла власним коштом збудувати школу і помешкання для вчителя. Деякі бідні громади не могли на те здобутися, а часом і не хотіли. По менших селах були школи однокласові 4-ох ступенів. У двох останніх ступенях ученики вчилися по 2 роки, так що нормально в такій коєдукаційній школі ученики кінчили науку, маючи 12 літ. По тій науці через кілька літ молодь ходила ще на доповнюючу науку два рази в тижні. В більших селах були школи двокласові з двома силами вчительськими, але з тою самою програмою науки. Підручники шкільні містили крім науки читання, писання і рахунків також устпи для науки історії, географії, природи і т. п. Німецької мови в тих школах не вчили, тому ученик, який хотів здати вступний іспит до гімназії, мусів те знання приватно доповнити.

Щоб уможливити біднішим, а здібним хлопцям навку в середніх польських школах в Сяноці, Коросні, Яслі, Горлицях і Новому Санчі, наші активні люди заснували й удержували власним коштом селянські бурси. Такі українські бурси існували якийсь час в Сяноці і Новому Санчі, крім того москвофіли мали такі бурси в Горлицях, Новому Санчі і Сяноці. З тих їхніх бурс виходили пізніші шкідливі для народнього життя рянї москвофільські діячі. На терені Лемківщини не існували тоді ані потім українські середні школи (гімназії або семинарії), то ж деякі наші люди посилали свою молодь до українських гімназій, учительських семинарів і інститутів в Перемишлі або у Львові.

Щойно за володіння поверсальської Польщі прийшли для шкільництва важкі часи. Наших учителів перенесено "на Мазури", а наслано всюди польські вчительські сили. Вони не тільки плекали в школах польську мову, а нашу занедбували, але при цьому були вони часто поліційними конфідентами. До того лиха ті вчителі на наказ старостів зачали усувати зі шкіл український буквар, а казали дітям вчитися з букваря, який в мішанім лемківським говорі зладив москвофіл Іван Трохановський. Але це не повелося, бо Лемки навіть у москвофільських селах висилали петиції до інспекторів, жадаючи давного підручника.

Корисна зміна в шкільництві прийшла щойно в початках німецької окупації Лемківщини. Тоді прибуло на захід від Сяну багато наших активних діячів, які мусіли втікати

перед комуністичним терором. Тоді на місце польських вчителів усі лемківські села дістали українських вчителів, які принесли Лемкам, крім справжнього знання, також національно-державницьку свідомість. Лемки дуже жалували за тими вчителями і вони в пізніших роках німецької окупації вертались на свої давні місця по відході большевиків.

В цьому уступі слід було б мені згадати ще про лемківську говірку, яка з невеликими льокальними відмінками існувала на терені всіх шістьох гірських деканатів. Перше враження з розмови з Лемками був польський вплив на говірку, а це акцент на другій силябі від кінця слів і деякі чисто польські слова (напр. дзецко, лаба, ксьондз, сендзя). Але при ближчому пізнанню говірки слідні у ній залишки нашої старинної і старословянської мови, а також певну кількість слів мадярських і словацьких, через сусідство з тими народами. До того всього треба долучити значну кількість своєрідних лемківських слів, яких в інших наших говорах не стрічається. Досі ще не досліджено, чи ці слова й акцент повстали в новіших часах, чи вони є залишками з часів перед колонізацією. Але загалом основа тієї говірки це наша спільна українська мова. Мелодії деяких лемківських пісень також бувають словацькі або мадярські.

6. Національне пробудження Лемківщини

Аж до I. світової війни, коли наше населення в Галичині було вже майже повністю національно освідомлене, на цілій Лемківщині, з винятком кільканадцятьох осель в Сяніччині і Динівщині, міцно держалася москвофільська дурійка. Як це виявили наглядно парламентарні і соймові вибори в році 1907 і пізніше, москвофіли мали тут дуже сильну позицію. По т. зв. "новословянським з'їзді" в Празі в 1908 р. зачали москвофільським діячам приходити обильні "пособія" в рублях від московського "Галицко-русского Общества". Провідники і молодь зачали чимраз більше прихилитися до т. зв. "новокурсників" з "Прикарпатської Руси". Вони представлялися вже отверто "руськими" і намагалися говорити московською мовою. Немов гриби по дощі множилися в терені читальні "Качковського", а також гімнастично-пожарні "Дружини" з московською командою. В Сяноці щороку влаштовували вони пушкінські вечорі й курси московської мови, що їх вели спроваджені з Росії "руські дами". По цілій Лемківщині русофіли інтензивно поширювали тижневик "Лемко", який за "пособія"

видавали адвокат д-р Гнатишак з Мушини й о. Качмарик з Більцаревої. Рівночасно вони отверто хвалилися, що не-вдовзі ціла Лемківщина перейде на московське православ'я і буде "істиннорусскою". А що національно несвідомий Лемко довіряв вповні своїм провідникам, тож на будуче ня робота русофілів грозила поважно повним обмосков-ленням Лемків.

На щастя, ті шкідницькі пляни москвофілів не пове-лися.

Вже в початках війни стрінув москвофілів нищівний удар з боку австрійської влади. Арештовано всю їхню інтелігенцію, а також тих численних селян, які діставали з пошти москвофільську пресу, та всіх їх вислано до кон-центраційних таборів (головно до Талергофу коло Грацу). Посла Куриловича, адвоката в Сяноці д-ра Савюка, о. Сан-довича і редактора Колдру поставлено опісля перед воєн-ний суд за державну зраду. А підчас боїв в Карпатах зги-нув невинно не один Лемко, бо мадярські вояки вважали всіх Лемків москвофілами. З того видно, яку велику шкоду спричинило москвофільство всім Лемкам. В другому році війни, коли російська армія уступала з гір, деякі родини арештованих москвофілів виїхали з російською армією на схід.

В тім самім другім році війни зайшли у психіці Лемків перші корисні зміни. Одним з головних аргументів для Лемка в пропаганді їх провідників була непереможність і могутність Росії. Тож, коли тверезо думаючий Лемко побачив втікаючу царську армію, а потім довідався про упа-док царату і большевицький переворот, в його душі зро-дилася зневіра в Росію, а "німб" її зблід цілковито. Рівно-часно підчас війни перемиська консисторія прислала на місце арештованих священиків-москвофілів свідомих і активних молодих священиків. Від них Лемко дістав прав-диві відомості про хід подій в цараті та оцінку безвірного большевизму.

Наслідки тих подій виявилися вже наглядно ранньою весною 1918 р. Коли досі несвідомий Лемко довідався про мир в Бересті та визнання центральними державами неза-лежної України, він зараз пізнав, які брехливі були науки москвофілів, що Україна та український нарід не існує, що його вигадали "пани зі Львова", що є тільки "одна Русь від Карпат до Камчатки" і т. ін.

На заклик Народного Комітету в Сяноці відбулася перша в історії Лемківщини радісна прилюдна маніфеста-

ція з нагоди миру в Бересті. З усіх сіл сяніцького повіту тисячі селян з синьо-жовтими прапорами перейшли походом головними вулицями міста і по кількох промовах спокійно розійшлися. Зараз після того по селах, досі москвофільських, вирости читальні "Просвіти", а селяни домагалися книжок і часописів.

Що ота маніфестація не була тільки хвилиним під'ємом Лемків, показали це дальші події в листопаді 1918 р. Тоді в гірській частині Сянїччини повстали під проводом о. Пантелеймона Шпильки, пароха в Вислоку, військова організація "Сянїцький Комісаріят Західньо-Української Народної Республіки" з осідком в Команчі. Комісаріят удержався до половини лютого і тільки з браку старшин і зброї потрапили його зліквідувати по завязтій тридневій обороні польські військові відділи. В західній Лемківщині в тім часі москвофіли під проводом д-ра Гнатишака, о. Юрчакевича й ін., по вічах у Фльоринці, Криниці і Гладише ві проголосили "Лемківську Республіку", якої орган "Русская Рада" вів довший час енергійну акцію за приєднанням Лемківщини до Чехословаччини. Усю ту акцію згодом польська влада зліквідувала. Пізніше, за часів поверсальської Польщі і німецької окупації, ця національно-державна свідомість Лемків ще поширилася і поглибилася. Доказом цього численна участь лемківських легіонів в обороні нашої Срібної Землі, а потім численна участь геройських лемківських боеків в рядах УПА. Тож тепер розпорошене плем'я Лемків треба вважати майже вповні національно свідомим українським елементом.

Тут слід мені згадати про цю частину Лемків, які ще перед першою світовою війною виїмігрували до ЗДА та там на постійне залишилися. Тепер ці Лемки в невеликому числі замешкують околиці Пітсбурга. Вони скупчуються переважно коло т. зв. "Лемко-Союзу" в місті Йонкерс і мають свій тижневик "Карпатська Русь". Ця група Лемків підпала, на жаль, під вплив галицьких москвофілів і є досі національно неспівідомою. "Карпатська Русь" видається в жалюгіднім "язичію", зложеним із слів російських і лемківської говірки, слів старословянських та в правописі ніде вже в письмі неживаним. До того всього редактори цього часопису в останніх роках пропагують не тільки давнє москвофільство й ненависть до Українців, але дивним дивом чимраз більше схиляються до комуністичної ідеології та хвалять большевицькі порядки. Щастя, що оця група Лемків чимраз меншає і мабуть вневдовзі взагалі перестане існувати.

7. Характер Лемків та їхня ноша

Підчас мого побуту в різних околицях Лемківщини я спостеріг, що Лемки вважали себе "Руснаками", Русинами, або навіть "гірняками", але ніколи не називали себе "Лемками". Це прізвисько дала їм наша й польська інтелігенція і міщани для того, що майже всюди населення вживало слово "лем", замість нашого "тільки". Лемки говорили своєю прадідною говіркою, в якій задержалася певна кількість старинних слів й дещо слів малярських та словацьких, а в мові давали акцент, зближений до польського. Це різнило Лемків значно від сусіднього зі сходу племені Бойків. Переважно більше чим середнього росту, кріпкої і поставної будови тіла, здорової краски лица. Мужеське і жіноче населення представляло у своїх інтересних строях гарний тип гірського племені. Лемко спокійної вдачі, роботящий, запобігливий, ретельний і ощадний. Гордий на свій селянський стан, він завжди тримався своєї Церкви і мав повне довіря до своїх провідників. Ще додати треба, що населення Лемківщини було завжди відпорне на агітацію радикальних або переворотних елементів. Навіть під час польської поверсальської окупації, коли прийшли для Лемків під кожним оглядом важкі часи, завзята агітація "сельробів" (під проводом Хама, Вальницького, Пелехатого й ін.) дала їм на Лемківщині тільки мінімальні успіхи. То ж Лемків слід уважати частиною нашої нації, надійної в будові нашої самостійної соборної держави.

Гарним гірським околицям Лемківщини вповні відповідає інтересна і гарна ноша Лемків. Одяг мужчин: сорочка, льняні штани, синя камізоля і лейбик, оздоблений або вишиваний, гуня, запинана на гафтки, короткий сердак, з-заду з трьома розтинками і трьома петельками. Зимою носять вовняні холошні і т. зв. чуганю з саморобного сукна, до того суконний сердак з рукавами. На ногах ходаки, зав'язані вовняним шнуром. Жіночий одяг: льняна сорочка вишита на плечах і грудях, перкалева, темна спідниця, вишита ясними нитками і вишита запаска. Дальше сукняний синій або чорний горсет, зимою носять блакитний сердак і вишитий кожух, або короткий куртак і лейбик.

8. Столиця Лемківщини

Всі міста, а навіть більші містечка середньої і західньої Лемківщини, як ось Новий Санч, Горлиці, Грбів, Беч, Ясло, Дукля, Коросно, Динів, Романів, Івоніч і ін. лежали посеред польської етнографічної території і мали чисто

польське населення. Через нехіть Поляків до нас та їхню мегальоманію, наші люди слушно вважали ті міста ворожими собі.

Тільки одно місто Сянік над сріблелентим Сяном, окружене вінцем лісистих гір, одно з найстарших галицьких княжих міст, лежало посеред широкої полоси лемківських осель, мало значне число нашого населення, міщан, ремісників й інтелігенції, мало свою церкву, давніше єпископську катедру та княжий замок на стрімкій скелі над Сяном, Народний Дім, Народну Торгівлю й різні наші товариства. За княжих часів населення Сянока й цілого сяніцького повіту було чисто українське. Сянік лежав при головних шляхах між цілою Лемківщиною, Угорщиною, Перемишлем та східною Галичиною. Ті всі обставини були причиною, що від дуже давних часів населення Лемківщини вважало Сянік своєю столицею, своїм центром. Короткий час перед першою світовою війною, коли в Новому Санчі існували наші й москвофільські читальні і селянські бурси, це польське місто було частинним центром для західної Лемківщини.

9. Музей "Лемківщина"

Населення нещасної Лемківщини тепер в повному розпорошенні, наражене на цілковиту затрату своїх питомих прикмет, а частинно і на асиміляцію. То ж, коли нам в будуччині не вдасться відібрати Полякам принайменше княжої Сяніччини та заселити її Лемками, тоді тільки лемківський музей буде тривалою і важливою пам'яткою по цьому нашому твердому та інтересному племені.

Від осені 1929 р. і в дальших роках наші активні діячі в Сяноці — о. Ст. Венгринович, катихит, Лев Гец, відомий артист-маляр і вчитель рисунків в школах, д-р Франц Кововський, тоді суддя, вкінці п. Ірина Добрянська, заснували і, по кількалітній важкій і жертвенній праці, створили поважний, цінний та інтересний музей, зложений з 10 відділів, до яких входили різні предмети релігійного змісту, старинні книги, знайдені по церквах і парохіальних будинках, стародавні речі з рільничих і ремісничих знарядів праці, вкінці лемківські убори, вишивки і т. п., з різних околиць Лемківщини. Музей містився початково в домі сяніцького пароха, потім перенесено його до сяніцького замку. О. Степан Венгринович не пішов на еміграцію в р. 1944 тому тільки, бо не хотів лишити музею. Підчас переселення сяніччан, в січні 1946, він старався музей забрати з собою до Самбора, але не дістав на це дозволу.

З творців музею о. Венгринович помер на заслання на Сибірі, тому що не хотів перейти на православ'я. Д-р Ковковський помер в р. 1940 в большевицькій тюрмі в Тернополі. Лев Гец, перебувши по році 1944 важкі страждання в польських тюрмах, мешкає тепер постійно в Кракові. Музей "Лемківщина" лишився в цілості на замку в Сяноці в 14 залах разом з робітнями і завідують ним місцеві Поляки.

10. Заслужені будителі Лемківщини

На закінчення моєї розвідки слід мені ще згадати бодай коротко тих діячів, що своєю жертвенною працею причинилися до повного освідомлення занедбаної і охопленої москвофільською дурійкою Лемківщини.

Ця праця почалася відносно дуже пізно. Щойно в році 1895 заснував першу на Лемківщині читальню "Просвіти" в великому селі Одреховій о. Василь Лаврівський. Кілька років пізніше радник скарбу Василь Яворський, радник суду Петро Лінинський, о. катихит Онуфрій Гадзевич і ряд інших т. зв. "заточників" зі східної Галичини заснували в Новому Санчі філію і читальню "Просвіти" та бурсу для бідніших учнів, а в 1911 побудували в тому польському місті українську католицьку церкву. Українська селянська бурса в Горлицях повстала щойно в р. 1912. На цілій західній Лемківщині самотнім свідомим селом була Висова в повіті горлицькій, завдяки наполегливій праці вчителя Гижі.

У р. 1903 повстала в Сяноці читальня "Просвіти" і селянська бурса. Душею тієї акції, крім пароха о. Омеляна Константиновича, був суддя Осип Гудзьо. В роках від 1905 до 1912 автор тієї розвідки заснував в Сяніччині в 14-ох селах читальні "Просвіти", а в 6-ох з тих сіл також драматичні кружки і сокільські "Січі". У вересні 1913 р. він переїхав в селі Пакошівці (родинному селі сл. п. Єпископа Йосафата Коциловського) перший і самотній на Лемківщині здвиг усіх "Січей", отриманий з посвяченням прапора місцевої "Січі". Це патріотичне свято відбулося дуже гарно, з участю численних делегатів від усіх читалень "Просвіти" і "Соколів", в Улючі. В тих роках відбулися також на військовий лад переведені вправи і маневри сусідуючих з собою "Січей".

В останніх роках перед війною заснували в Сяніччині в деяких селах кружки "Сільського Господаря" професор Роман Ковалів, скарбовець Омелян Гермак і вчитель Михайло Гавдяк. В тій праці вони мали успішну поміч від

учителів Івана Бурбля в Команчі, Степана Яроша в Загір'ю і Навроцького в Семушовій.

Також у тих роках в Динівському деканаті працювали успішно на всіх полях у важкій боротьбі з польськими "кресовцями" о. Теодор Савойка, парох в Селиських і о. Іван Жарський в Глудні. В селах березівського повіту енергійно працювали Володимир Власевич, учитель в Улючі і Микола Левицький, учитель в Павлокомі. Треба зазначити, що хоч у тих роках, в умовинах справді демократичної австрійської влади, не було перешкод з боку уряду, мимо цього, з причини завзятої контракції москвофілів, головню молодих т. зв. "новокурсників", підсилованих царськими рублями, праця наших діячів була важкою і жертвенною.

В роках поверсальської Польщі безперечно найбільше заслужився Юліян Бескид-Тарнович як довголітній і дуже роботящий редактор "Нашого Лемка". Його видавав видавець Іван Тиктор, а першим редактором був Петро Смериканич, з походження Лемко. Факт, що цей часопис постійно переслідувала польська поліція, тільки скріпив його освідомне значення поміж Лемками. До того його численні книжки на лемківські теми познайомили галицький загаль з справами й потребами Лемківщини.

Рівнож значні заслуги в освідомній акції має бл. п. д-р Василь Блавацький, адвокат в Сяноці, що окрім просвітної і економічної діяльності в численних селах, вів постійно агітацію в сеймових виборах. Його помічниками були оо.: Андрейчик в Залужі, Менцінський в Новосільцях, Савчак в Пельні, Гентіш в Загір'ю, Гробельський в Щавнім, а також Василь Подубинський, селянин в Дубрівці. Знову ж адвокат д-р Степан Ванчицький заснував по селах значне роботящий редактор "Нашого Лемка". Факт, що цей часопис кружків "Рідної Школи".

В сусідній Короснянщині мало заслужився на різних полях д-р Юліян Налісник, адвокат в Дуклі.

В західній Лемківщині розвинули тоді тиху, але успішну освідомну діяльність численні молоді священики, а за часів німецької окупації цілий ряд вчителів і агрономів з Західної України.

Уся ця наполеглива праця привела до майже повного освідомлення Лемківщини. Доказом цього була численна участь лемківських легіонів в боях на Срібній Землі і в героїських рядах УПА.

♦♦

